

ANTONIO POSSEVINO DESPRE ROMÂNII

Ioan Aurel Pop

Între cei peste 50 de autori italieni care s-au referit în secolul al XVI-lea la Țările Române și la locuitorii lor se află și Antonio Possevino (1533-1611)¹, secretar al „Companiei lui Iisus”, diplomat în slujba Sfântului Scaun, cu misiuni importante în Suedia, Polonia, Rusia, Transilvania etc. Planul său a fost să ajungă și în Țara Românească și Moldova, dar a fost împiedicat de teama otomanilor: la 11 iulie 1583 Possevino scria din Cracovia cardinalului Gallii despre intenția sa de „penetrare molto più oltre della Moldavia et Valachia”². Acțiunea italianului în Transilvaniei venea într-un moment favorabil, din anii '70-'80 ai secolului al XVI-lea, când țara, după vreo trei decenii de afirmare și de impunere a Reformei, avea din nou în frunte un principe catolic (Ștefan Báthory), dornic să refacă puterea pierdută și prestigiul bisercii romane.

Possevino a avut relații bune cu acest Ștefan Bathory, principe al Transilvaniei (1571-1583) și rege al Poloniei (1576-1586), pentru care a mediat pacea cu țarul rus Ivan al IV-lea și cu împăratul habsburg. În Transilvania, el a stat un timp pentru a stimula Contrareforma și Reforma catolică, chiar dacă preceptele Conciliului ecumenic de la Trento (1545-1563) nu s-au putut aplica aici întocmai. Pentru întărirea catolicismului, a ajutat la constituirea Colegiului iezuit de rang universitar din Cluj (1579-1581). Profitând de autoritatea unui suveran catolic în Polonia și Transilvania - l-am numit pe Ștefan Bathory - Possevino a urmărit să contracareze pozițiile câștigate de Reformă și să reînvie catolicismul de odinioară. În această scop, între altele, a dedicat papei Grigore al XIII-lea o lucrare monografică în limba italiană despre Transilvania (1583). Aici, autorul procedează la o descriere geografică, istorică, etnică, politică și religioasă a Transilvaniei, în care, deși utilizează

unele observații proprii și date culese în mod direct sau prin martori, se inspiră copios din alte lucrări, cu precădere din mai vechea *Chorographia Transilvaniae* a lui Georg Reicherstorffer³.

Dornic să refacă forța catolicismului, prin metode bine precizate, italianul se referă, firește, la locuitorii Transilvaniei. În primul rând, insistă asupra celor trei națiuni politice, câștigate în cea mai mare parte de „ereziile” reformate: nobilimea și maghiarii în ansamblu, sașii și secuii. În același timp, nu poate să-i ignore pe români, depre care spune că trăiesc răspândiți peste tot în Transilvania, fără vreun centru specific al lor (cum aveau națiunile oficiale), amestecați printre unguri, sași și secui: „Quanto a' Valachi (come non è di loro alcuno peculiare contado, ma habitando essi mistamente fra gli Ungheri et i Sassoni) dipendono in ogni cosa, fuori della religione, da coloro nella giurisdittione de' quali dimorano”⁴ sau <I Ciculi> usano tutti la lingua ungharesca, eccetto quei Valachi, i quali fra loro sono misti”⁵. Românii sunt tratați pe larg de iezuitul italian nu numai datorită numărului lor copleșitor, dar și prin prisma planurilor de revigorare a catolicismului. Possevino va fi fost informat prin oamenii săi că adevăratul câștig pentru Biserica

³ Maria Holban și alții, *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, București, 1970, p. 527-532. Aici se găsesc și trimiteri la lucrările mai importante despre viața și activitatea lui Antonio Possevino, la p. 531-532.

⁴ Antonio Possevino (della Compagnia di Gesù), *Transilvania* (1584), editată de Andrei Veress în *Fontes rerum Transylvanicarum*, tom III, Budapesta, 1913, p. 64. O altă ediție a lui Veress a apărut la Cluj, la aceeași dată. Folosind un alt manuscris, cu foarte mici diferențe, Giacomo Bascapé a publicat din nou lucrarea lui Possevino, sub titlul *Le relazioni fra Italia e Transilvania nel secolo XVI*, Roma, 1935, p. 63-163. În românește au apărut doar fragmente din amintita lucrare a lui Possevino, cele mai consistente fiind cuprinse în volumul citat din seria de *Călători străini despre Țările Române*. Vom cita în continuare după textul publicat de Veress în 1913, la Budapesta.

⁵ A. Possevino, *op. cit.*, p. 53.

¹ George Lăzărescu, Nicolae Stoicescu, *Țările Române și Italia până la 1600*, București, 1972, p. 302-308.

² Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. II, București, 1930, p. 258.

Romană nu s-ar fi realizat atât prin revenirea din „rătăcire” a ungarilor, sașilor și secuilor, cât prin catolicizarea românilor, masa demografică substanțială a țării. În acest context, se produce și descrierea românilor.

Întâi, pentru Possevino sunt importante originea și limba românilor: „Et ancora quei, che si chiamano Valachi, abitanti nell'istessa Transilvania, danno assai segno di discendere da quei, che di Italia vi andarono, havendo essi la lingua corottissima dall'italiano, o latino; et mostrando dal sembiante di essere discesi da noi altri”⁶. Deși au trăit până atunci fără studii și depressi, acești români arată - constată autorul nostru - la chip și în acțiunile lor „animo et iudicio italiano”⁷. Omul de acțiune al Companiei lui Iisus vede, prin urmare, în românii descinși din romanii veniți din Italia și vorbitori de un fel de latină sau italiană, pe unii „de-ai săi”, mai ușor de convins prin aceasta de aderarea la credința romană. Amintirile antice în legătură cu românii sunt evidențiate și cu prilejul prezentării Țării Hațegului: „Haczak è un piccolo distretto, nell'ultimo angolo di Transilvania, separato dal rimanente di questo regno [...]; se bene da questa parte ha uno spazioso transito nella Valachia. In mezzo è una terra chiamata Haczak, habitata (si come il restante di detta piccola provincia) da Ungheri et Valachi; ma alla parte meridionale si veggono ancora hoggidì i vestigi di una grande città, i quali gli abitanti chiamano Varhely, il che significa *Luogo della città*; et indi i Valachi fra quelle ruine vanno cercando midaglie di oro et di argento et cavando altre anticaglie”⁸. Banatul de Lugoj și Caransebeș este prezentat ca fiind locuit de români și sârbi („Vallachi et Rasciani”)⁹, iar „comitatul” Făgărașului îi apare lui Possevino ca o regiune distinctă: È dunque il detto contado in bellissimo sito, havendo un castello molto munito. Et più di settanta villaggi, quasi tutti pieni di Valachi; benchè nella terra stesa di Fogaras sieno Ungheri, Sassoni et Valachi”¹⁰.

Descrierea vieții religioase a românilor transilvani pornește de la statutul inferior al acestora, de la situația lor de supuși: „Quanto a' Valachi... questa sorte di gente, se bene nel vitto, nel vestir' et nell'habitationi è abietta, et molto avvezza et inclinata alle rapine, ha però alcuni

nobili fra loro, ma non di tanto credito, di quanto sono gli Ungheri; et se bene talhora riescono più valorosi degli Ungheri in guerra, sono però tenuti più bassi nell'essere premiati dal principe”¹¹. Fără s-o spună în mod direct, Possevino leagă această situație discriminatorie a românilor de credința lor ortodoxă, fiindcă adaugă imediat cât este de uimitor că acești români din Transilvania au fost atât de îndărătnici, împreună cu cei din Țara Românească și Moldova, în ortodoxia lor („dal loro scisma et rito greco”). În același loc este detaliată organizarea bisericească a românilor transilvăneni: aceștia aveau un mitropolit cu reședința la Alba-Iulia, întărit de principe în această demnitate, după sfințirea sa ca episcop de către forurile eclesiastice; mai aveau un episcop în ținutul Dejului (probabil la Vad) și un altul la Șimleu; liturghia era slujită în limba slavonă („lingua rasciana o serviana”), dar preoții români numiți „poppi” aproape nu înțelegeau ceea ce citeau¹². Alte detalii sunt de asemenea pline de interes: românii țin foarte strict posturile și sărbătorile; nu acceptă presiunile nobililor de a trece la „erezia” lor (calvină) și fac plângeri în acest sens la principe; pricinile spirituale (le cause spirituali) sunt decise de către episcopii lor; ceremoniile și liturghia sunt aproape aceleași ca la catolici, deși comit erorile semnalate și la ceilalți „schismatici”¹³.

Prin aceste informații bine alese, Antonio Possevino a pregătit soluțiile pe care le preconiza în vederea impunerii catolicismului între românii din toate cele trei țări: în Transilvania, mai ales în Făgăraș - „dove quasi tutti i villaggi, che ne dipendono, sono (come io dissi) Valachi” - și în Banatul de Lugoj să se dea acestor români biserici catolice și să se sustragă câțiva tineri români de sub influența părinților lor și să fie trimiși la bune seminarii iezuite, la Vilna, de exemplu; în locul lor să fie aduși tineri ruteni, la seminarul din Cluj, care nu ar mai fi sub influența popilor lor și a rudelor¹⁴. În plus, diplomatul iezuit ridică problema cărților de cult în limba slavonă și probabil în română (cele în slavonă erau deja așteptate), precum și delicata chestiune a ritului. Introducerea masivă a catolicismului în Moldova și Țara Românească ar fi fost realizabilă - după opinia lui Possevino - grație principilor acelor țări, prin persoane bine

⁶ *Ibidem*, p. 21.

⁷ G. Lăzărescu, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 305.

⁸ A. Possevino, *op. cit.*, p. 51.

⁹ *Ibidem*, p. 57.

¹⁰ *Ibidem*, p. 58.

¹¹ *Ibidem*, p. 64.

¹² *Ibidem*, p. 64.

¹³ *Ibidem*, p. 64-65.

¹⁴ *Ibidem*, p. 199.

pregătite din mediile catolice, prin germanii catolici din acele țări, prin medici și chiar preoți plasați la momentul oportun pe lângă acei principii¹⁵. Aici, optimismul lui Possevino nu era complet nerealist, deoarece principii Țării Românești și Moldovei de atunci, anume Petru Cercel și, respectiv, Petru Șchiopul, păreau câștigați pentru catolicism¹⁶.

Antonio Possevino nu a scris lucrarea „Transilvania” din rațiuni științifice, de pură cunoaștere a unei țări îndepărtate, ci pentru a îndeplini o misiune încredințată lui de biserică. De aceea, unele date, fapte și pledoarii din această lucrare trebuie luate *cum grano salis*, fiindcă se datorează avântului „misionar” (și prozelit) al demnitarului iezuit, dornic să refacă gloria de odinioară a bisericii sale. Pe de altă parte însă, foarte multe informații din această descriere sunt corecte și utile. În prezentarea românilor, distonanțele sunt puține și cel mai adesea formale. Originea romană a acestora, asemănarea dintre limba română și limbile italiană și latină, prezența antichităților romane în Transilvania, organizarea bisericească după rânduiala bisericii răsăritene, lipsa unui centru și a unui teritoriu specific ale românilor transilvani, răspândirea românilor în întreaga țară, concentrarea lor în anumite regiuni precum Țara Hațegului sau Țara Făgărașului, statutul inferior al românilor transilvăneni etc. sunt aspecte corect redată și ușor de verificat și confirmat prin alte surse. Rămâne hazardată opinia lui Possevino că românii, romanici și vorbitori ai unei limbi neolatine, ar putea trece cu ușurință la catolicism. Pe de altă parte, autorul iezuit sesizează unele detalii importante și utile ca informații istorice. De exemplu, ideea repetată că românii sunt răspândiți peste tot în țară, fără să aibă un centru al lor, că sunt umili, în slujba altora, cu o nobilime puțină, vitează în lupte, dar ținută mai prejos decât nobilimea maghiară, că sunt dedați spre furturi, ca și alte detalii de acest fel, sugerează statutul special al românilor din Transilvania, după jumătatea secolului al XVI-lea și după formarea principatului autonom sub suzeranitate otomană. Possevino (ca și Verancsics) sesizează prin aceasta statutul diferit al stărilor (națiunilor) transilvane, adică al nobilimii maghiare, sașilor și secuilor. Acestea erau așezate în locuri bine de-

limitate (cu centre oficiale) și denuminate după criteriul etnic: sașii pe Pământul Săsesc (Fundus Regius, Königsboden), secuii pe Pământul Secuiesc (Terra Siculorum, Székelyföld), iar nobilii unguri pe Pământul Nobiliar sau Unguresc (în comitate). De asemenea, „națiunile”, adică grupurile privilegiate sau stările, aveau în mâinile lor puterea politică și religioasă, pe când românii, neacceptați între stări, erau supuși și umili, fără știință de carte, săraci și înclinați, de aceea, spre furt. „Nerăsplătirea” de către principe a nobililor români arată discriminarea chiar și la nivelul elitelor, într-o vreme când țaranii transilvani români și ortodocși erau discriminați prin decizii dietale, cu putere de lege. În afara aspectelor sociale și politice, Antonio Possevino este sensibil la anumite nuanțe etno-confesionale care arată un anumit stadiu de evoluție al sentimentului național, dinspre lumea medievală spre cea modernă timpurie.

Foarte valoroase sunt și datele despre răspândirea Reformei în Transilvania, despre organizarea bisericilor protestante și despre structura și ierarhia bisericii românilor. Informația despre mitropolitul („Metropolita”) român cu reședința la Alba Iulia și despre mitropolia ortodoxă cu cele două scaune episcopale sufragane confirmă organizarea bisericească superioară a românilor transilvăneni înainte de Mihai Viteazul¹⁷.

Antonio Possevino nu a fost original în întreprinderea sa literară și nici în inițiativele sale confesionale. El se înscrie în lungul șir de autori și călători italieni care au lăsat relatări despre spațiul vechii Dacii. Dar Antonio Possevino a avut meritul de a oferi lumii savante de pe lângă Sfântul Scaun și de limbă italiană o prezentare la zi a situației Transilvaniei, precum și soluții de aplicare a programului de întărire a credinței catolice. Unele dintre aceste soluții (întemeierea colegiului clujean, aducerea cărților de cult pentru români, menținerea particularităților de rit răsăritean etc.) au fost transpuse în practică chiar și de către Antonio Possevino. Pentru toate acestea, diplomatul iezuit de la finele secolului al XVI-lea rămâne o figură culturală luminoasă, un mesager al spiritualității italiene în „Dacia”, cum au fost atâția de-a lungul secolelor.

¹⁵ *Ibidem*, p. 199-200.

¹⁶ Maria Holban și alții, *op. cit.*, vol. II, p. 589, nota 433.

¹⁷ *Ibidem*, p. 567, nota 290.